

beviyye, Riyad 1406/1986, s. 9-167; Sîrûs-i Şemîsâ, *Ferheng-i Telmîhât*, Tahran 1366 hş., tür.yer.; Mansûr Restgâr-ı Fesâî, *Ervâ'-ı Şî'r-i Fârsî*, Şiraz 1373, s. 428-476; Mahmûd Sâlim Muhammed, *el-Medâ'ihu'n-nebeviyye*, Dimâşk 1417/1996, tür.yer.; Ahmed Ahmedi-yi Bircendî, *Medâyihi-i Muhammedî der Şî'r-i Fârsî*, Meşhed 1379; Sadriyâ, "Na't", *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî* (nşr. Hasan Enûşe), Tahran 1381 hş., II, 1374-1375; M. Ca'fer-i Mahcûb, *Sebk-i Horâsânî der Şî'r-i Fârsî*, Tahran, ts. (İntişârât-ı Firdevs); Dihhudâ, *Lu-gatnâme* (Muîn), XIII, 19973-19974.

MUSTAFA ÇİÇEKLER

□ TÜRK EDEBİYATI. Türk edebiyatında esmâ-i nebî, sîre, mevlid, mi'racnâme, mu'cizat-ı nebî, hilye, kırk hadis gibi türler arasında örnekleri en bol ve yaygın olan na't XI. yüzyıldan itibaren Türkler'in yaşadığı hemen bütün bölgelerde yazılmış, günümüze kadar da kuvvetli bir gelenek halinde devam etmiştir. Sayıları binlerle ifade edilebilecek olan na'tlar ayrıca bes-telenerek cami ve tekkelerde okunmuş, birçok beyti hattatlar eliyle levhalara nakşedilip mescid, dergâh, ev ve dükkân gibi mekânları süsleyen birer sanat eseri olarak itibar görmüştür.

Şairleri na't yazmaya sevkeden çeşitli sebeplerin başında Hz. Peygamber'e duyulan sevgi gelir. Kur'ân-ı Kerîm'in birçok âyetinde ahlâkî ve üstün şahsiyeti methedildiğinden Cenâb-ı Hakk'ın da habibi olan Resûl-i Ekrem'e duyulan bu sevgi aynı zamanda Allah'ın arzusuna uymayı ifade etmektedir. Na't yazma geleneğinde bir diğer husus Resûlullah'ın şefaatine nâil olma isteğidir. Kâ'b b. Züheyr'in *Kaşidetü'l-bürde*'yi yazmak suretiyle Hz. Peygamber'in affına mazhar olması gibi şairler de na'tları ile Resûl-i Ekrem'in mahşerde tecelli edecek olan şefaatinin ümit etmişlerdir. Hemen bütün na'tlarda yer almış olan bu motif, na't türünün aynı zamanda bir istişfâ ve istimdad (şefaet ve yardım dileği) ifadesi özelliğini göstermektedir.

Yazılmasında bu gibi âmillerin önem kazandığı na'tlar, İslâm edebiyatları çerçevesinde zamanla birtakım kuralları olan bir gelenek haline almıştır. Dinî, ilmî ve edebî hemen bütün eserlere "hamdele" ve "sal-vele" ile başlanması âdeti bir süre sonra bunların yanında na'tlara da yer vermeye yol açmıştır. Divan ve mesnevilerde ise tevhid ve münâcâttan sonra bir na'tın varlığı hemen hemen zaruret sayılmıştır. Bazı mürettep divanların doğrudan doğruya na't ile başladığı, bunun yanında bazı şairlerin divanlarının mukaddimesinden itibaren hemen her bölümünde na'ta yer verdikleri görülmektedir. Nitekim kaside,

gazel, mesnevî, kıta, müstezad, terciibend ve terkihibend, musammat, rubâî, tuyuğ, müfred ve mısra şeklinde pek çok na't örneği bulunmaktadır. Divan şiirinde örneği nâdir görülen müsebbâ', müsemmen ve muaşşer gibi musammatlarla kaleme alınan na'tlar şairlerin na't yazma ve bu vadiye yenilik getirme gibi gayretlerinin göstergesidir. Divanların gazeliyyât bölümlerinin kafiyele göre sıralanması usulünde her harf başlığından sonra tevhid, münâcât ve na't mahiyetinde olanların öncelikle yer alması da bir gelenek olmuş ve kafiye harfini belirten başlığın hemen arkasından ilk gazelin na't olmasına dikkat edilmiştir (Nazîm ve Şeyh Müştak Baba divanlarının gazeliyyât bölümünün tamamında, Hamdullah Hamdi, Zâtî, Fuzûlî, Hayâlî, Rûhî-i Bağdâdî, İffet-i Bursevî ve Niğârî de bazı gazellerinde bu kuralı uygulamıştır).

Na'tlarda şairler Hz. Peygamber'i tarif ve tavsif için divan şiirinin bütün söz sanatlarını, belâgat kurallarını ve geleneğin kültür birikimini kullanarak hünerlerini gösterme imkânını bulmuşlardır. Bununla beraber Kur'ân-ı Kerîm'i Resûlullah'ın şanını âleme ilân eden bir methiye kabul ederek Allah'ın övdüğü o yüce zâtı methetmekteki âcizliklerini de itiraf etmişlerdir. Fahriyelerde kendilerini öven şairler, na'ta gelince Allah kelâmı ile övülen bir şahsı methetmeye güçlerinin yetmeyeceğini ifade eder. Samimi bir sevginin ürünü olan na'tlar bu özellikleriyle çok defa hitâbî bir üslûpla kaleme alınmış lirik şiirlerdir.

Muhteva itibarıyla na'tlarda Hz. Peygamber'in isim ve sıfatları, kâinatın efendisi, yaratılışın gayesi ve Allah'ın habibi oluşu, örnek ahlâkî, üstün vasıfları, fizikî özellikleri, mucizeleri, diğer peygamberlerden üstünlüğü âyet ve hadislere dayanılarak dile getirilir; son bölümlerde şair günahkârlığını itiraf edip şefaet talebinde bulunur. Ardından kıyamet gününün tasviri, o çetin günde şefaet yetkisinin yalnız Peygamber'e ait olduğu, zira onun âlemlere rahmet olarak gönderildiği vurgulanır.

Türk edebiyatında ilk na't örneğine *Kutadgu Bilig*'de rastlanmaktadır. Yûsuf Has Hâcib ile başlayan bu gelenek Edib Ahmed Yûkneki'nin *Atebetü'l-hakâyık* ve Ahmed Yesevî'nin *Divân-ı Hikmet*'inden sonra Anadolu sahası dışında pek çok şair tarafından devam ettirilmiştir. Çağatay edebiyatında Ali Şîr Nevâî, divan ve mesnevilerinin tamamında ve mensur eserlerinde yer verdiği pek çok na't örneğiyle na't şairi unvanına lâyık görülmüştür.

Anadolu sahasında Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Farsça, Yûnus Emre'nin Türkçe na'tlarıyla bu tür XIII. yüzyıldan itibaren edebiyatın vazgeçilmez bir türü haline almıştır. XVII. yüzyıldan başlayarak sadece na'tlardan ibaret divanlar tertip edildiği görülmektedir. Nazîm'in beş mürettep divanında değişik nazım şekillerinden toplam 297 na't bulunmaktadır. Neccârzâde Rızâ'nın beş bölümden oluşan divanının büyük kısmını gazel tarzında yazılmış na'tlar teşkil eder. XVIII. yüzyıl şairi Salâhî Uşşâkî'nin üç divanındaki şiirleri arasında 201 na't vardır. Aynı gelenek XIX. yüzyılda Seyyid Mehmed Tefvik, Mehmed Fevzi Efendi ve Nazîfî'nin eserlerinde devam etmiştir.

Bazı şiir mecmuaları tamamıyla na'tlara hasredilmiş olup bunlar "mecnûa-i nuût" olarak anılmaktadır. XVI, XVII ve kısmen XVIII. yüzyıl şairlerinin na'tlarının derlendiği bu eserlerin en hacimli ve önemli örneği olan Abdülbâkî Efendi'nin düzenlediği mecmuada (Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 1210) elli iki şaire ait 103 na't mevcuttur.

Divan edebiyatındaki binlerce na't içinde şöhreti ve etkisiyle doruğa ulaşanlar arasında ilk sırayı Fuzûlî'nin "Su Kasidesi" diye meşhur olan na'tı alır. Daha sonra Şeyh Galib'in, "Sen Ahmed ü Mahmûd ü Muhammedsin efendim / Haktan bize sultân-ı müeyyedsin efendim" beytiyle müseddes-i mütekerriir şeklindeki na'tı, Fehîm-i Kadîm'in daha çok edebî muhitlerde şöhret kazanan ve Nazîm, Vahîd-i Mahtûmî, Neşâtî, Şeyh Galib ve İzzet Molla gibi şairler tarafından nazîre yazılan "rûz ü şeb" redifli na'tları zikredilebilir. Nâbî'nin, hac yolculuğu esnasında Medine yolunda söylediği rivayet edilen, "Sakin terk-i edebden küy-i mahbûb-ı Hudâ'dır bu / Nazargâh-ı ilâhîdir makâm-ı Mustafâ'dır bu" matla'lı na'tı meşhurdur.

Na'tlar, Tanzimat'tan sonra gelişen yeni Türk edebiyatındaki örneklerle günümüze kadar devam etmiştir. Ziyâ Paşa, Muallim Nâci, Makbûle Leman, İsmâil Safâ, Mahmud Celâleddin Paşa, Recâizâde Mahmud Ekrem, Trabzonlu Muallim Cûdî, Mehmed Âkif Ersoy, Ali Ekrem Bolayır, Yaman Dede, İbnülemin Mahmud Kemal, Yahya Kemal Beyatlı, Kemal Edip Kürkçüoğlu, Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu, Sezai Karakoç, Ali Ulvi Kurucu, Muhsin İlyas Subaşı, Mustafa Ruhi Şirin bu geleneğin önemli halkalarını teşkil eder. Türkiye Diyanet Vakfı'nın 1990 Kutlu Doğum Haftası münasebetiyle açtığı na't yarışmasına yaklaşık 2500 na't gönderilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mecmûa-i Kasâid ve Nuût, Millet Ktp., Manzum, nr. 773; *Mecmûa-i Nuût*, Millet Ktp., Manzum, nr. 779; *Nuût-ı Nebeviyye Mecmuası*, Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 1211; *Mi'râciyye ve Na't-ı Şerifler Mecmuası*, Süleymaniye Ktp., Lala İsmail, nr. 773; Mehmed Fevzi Efendi, *et-Tevessülâtü'l-Fevziyye fi'n-nuût-i'n-nebeviyye*, İstanbul 1303; Ahmed Esad, *Mir'ât-ı Muhammedî (yâhud Safâ-yı Rûh)*, İstanbul 1302; Fevziye Abdullah Tansel, *Tanzimat Devri Edebiyatı'nda Dinî Şiirler*, Ankara 1962; Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu, *Hazret-i Peygamber'e Şiirler Antolojisi (Na'tlar)*, İstanbul 1966; Selçuk Eraydın, *XVII. Asır Yazma Divanlarındaki Tevhid ve Na'tlar ve Beyitlerde Geçen Tasavvufî Remizler* (öğretim üyeliği tezi, 1972), İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü; a.mlf., "17. Asır Tevhid ve Na'tları", *Tohum*, sy. 73, İstanbul 1972, s. 16-17; *Tarih İçinde Hicret ve Na'tlar Antolojisi*, İstanbul 1982; Halil İbrahim Şener, *Mi'râciyye ve Na't-ı Şerifler Mecmuasındaki Na'tların İşleniş* (öğretim üyeliği tezi, 1985), İzmir Yüksek İslâm Enstitüsü; a.mlf., "Türk Divan Edebiyatında Na't ve Bazı Na't Mecmuaları", *DÜİFD*, III (1986), s. 147-160; *Günümüz Dilinden Hz. Peygamber'e Naatlar*, Ankara 1991; Emine Yeniterzi, *Divan Şiirinde Na't*, Ankara 1993; a.mlf., *Türk Edebiyatında Na'tlar (Antoloji)*, Ankara 1993; a.mlf., "Türk Edebiyatında Na'tlara Dair", *Türkler* (nşr. Hasan Celal Güzel v.dğr.), Ankara 2002, XI, 762-767; a.mlf., "Türk Edebiyatında Na'tlar", *Yağmur* (Na't özel sayısı), IV/15, İzmir 2002, s. 10-15; Âmil Çelebi-oğlu, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul 1998, s. 349-365; Mehmet Akkuş, *Hz. Peygamber'e Na'tlar (Divân-ı Nu'üt-ı Salâhi)*, Ankara 1999; Ali Budak – Ali Belbağ, *Kâinâtın Efendisine Na't Antolojisi*, İstanbul 2004; Ali Nihad Tarlan, "Na'tlar Arasında", *Hilâl*, III/26, Ankara 1962, s. 4; IV/43 (1963), s. 3; IV/44 (1964), s. 3; IV/45 (1964), s. 1; Aqâh Sırrı Levend, "Dinî Edebiyatımızın Başlıca Ürünleri", *TDAY Belleten* (1972), s. 35-80; M. Esad Coşan, "Türk Edebiyatında Na'tlar", *Hakses* (Hicret özel sayısı), XV/177-178, Ankara 1979, s. 37-39; Nevzat Özkan, "Edebiyatımızda Dinî Konular ve Hz. Muhammed Sevğisi", *Erciyes*, VIII/91, Kayseri 1985, s. 1-7; Rıdvan Canım, "Divan Edebiyatında Tevhid, Na't ve Münâcâtlar", *İslâmî Edebiyat*, sy. 4, İstanbul 1990, s. 9-11, 59; Kemal Yavuz, "Müştağ Baba ve Na'tları", *İlmî Araştırmalar*, sy. 5, İstanbul 1997, s. 259-277; "Na't", *TDEA*, VI, 529-530.

EMİNE YENİTERZİ

□ MÜSİKİ. İslâmî Türk edebiyatında Hz. Peygamber için kaleme alınmış methiyeler Türk müzikisi makam, usul ve kaideleri çerçevesinde irticâlen veya beste ile okunmuştur. Arapça ve Farsça bazı örnekleri bulunsa da genellikle Türkçe yazılan na'tların güfteleri mutasavvif şairlerin şiirlerinden seçilmiş olup nâdiren mensur şekillerine de rastlanmaktadır. Dinî güftelerin pek çoğu hakkında kullanılan "nutk-ı şerif" tabiri na't için de geçerlidir.

Cami ve tekke müzikisinin ortak şekillerinden olan na'tların icrası büyük camilerde, cuma ve bayram namazlarında ön-

ce devirhanların okuduğu Kur'ân-ı Kerim'in ardından ta'rifhanın ayağa kalkarak Hz. Peygamber'e salâtü selâm getirip camiyi yaptırmanın hayırlarını da sayarak dua etmesinden sonra na'than tarafından yapıldı. Bir kişinin genellikle irticâli okuduğu na'tların bestelenmiş ve günümüze kadar gelmiş örnekleri bulunmaktadır (Suphi Ezgi, *Türk Musikisi Klasiklerinden Temcit-Na't-Salât-Durak*, İstanbul 1945). M. Ekrem Karadeniz ve Bekir Sıtkı Sezgin, besteli na'tların duraklarda olduğu gibi usule uyulmaksızın serbest bir yorumla, fakat asıl melodik yapıyı bozmamaya özen gösterilerek icra edilmesi gerektiğini ifade ederken Suphi Ezgi, na'tların muhakkak durak evferi ve darb-ı Türkî usulleriyile okunması icap ettiğini söyler. Dört mısralı bir na't beste formunda olduğu gibi 1, 2 ve 4. mısralar zemin, 3. mısra meyan olarak bestelenir. Ağır bir ritimle seyreden na'tlarda ilâhiler göre daha sanatlı bir üslup kullanılmıştır. Ayrıca na't şeklindeki yazılmış, özellikle Hz. Peygamber'in doğumuna ait methiyelerden ibaret olan güftelere ilâhi formuyla bestelendiğinde tevşih adı verilir. Bu bakımdan na't türünde kaleme alınmış şiirler için Türk-din müzikisinde na't ve tevşih olmak üzere iki form bulunmaktadır.

El yazması güfte mecmuaları incelendiğinde daha çok Eşrefoğlu Rûmî, Dede Ömer Rûşenî, Şemseddin Sivâsî, Seyyid Nizamoğlu, Aziz Mahmud Hüdâyî, Abdülahad Nûri, Niyâzi-i Mısrî, Sultan II. Mustafa, İsmâil Hakkı Bursevî ve III. Ahmed'in na't güftelerinin bestelendiği görülür. Na't bestekârları arasında Sütçüzâde İsâ, Hatîb Zâkirî Hasan Efendi, Hâfız Post ve III. Selim önde gelen isimlerdir. İslâmî Türk edebiyatında en çok na'tın yazıldığı XVIII. yüzyıldaki na't şairleri içinde Yahyâ Nazîm'in ayrı bir yeri vardır. Kendi şiirlerine yaptığı besteler yanında Nazîm'in na'tları ayrıca birçok müzikşinas tarafından bestelenmiştir. Bunların en meşhuru aynı dönem bestekârlarından Niznâm Yûsuf Çelebi'nin rast makamındaki, "Âfitâb-ı subh-i mâ evhâ habîb-i kibriyâ / Mâhtâb-ı şâm-ı ev ednâ habîb-i kibriyâ" beytiyle başlayan eseridir. Na't bestekârları arasında Kazasker Mustafa İzzet Efendi'den de özellikle söz etmek gerekir. Onun güfte ve bestesi kendisine ait, "Ey habîb-i kibriyâ vey matla-ı nûr-ı Hudâ" mısrayla başlayan hüzzam na'tı bu formun başarılı eserlerindedir. Her iki eser ayrıca tevşih olarak da bestelenmiştir.

Buhûrizâde Mustafa İtrî Efendi'nin rast makamında bestelediği, "na't-ı Mevlânâ"

diye anılan eseri formun en güzel örnekleri arasında yer alır. Notası günümüze ulaşan, Farsça sözleri Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'ye ait olan ve, "Yâ habîballah resûl-i Hâlik-ı yektâ tûyi" mısrayla başlayan bu eser, Mevlvî âyinlerinin başında neyzenbaşının yapacağı post taksiminden önce bazan bir, bazan da meşklere aynı olan iki kişi tarafından ayakta okunur. Sadettin Nüzhet Ergun ise bu na't için belli bir güftenin bulunmadığını, Mevlânâ'nın *Dîvân-ı Kebîr*'inden seçilen, vezni ezgiye uygun bir manzumenin bu besteye giydirilerek okunabileceğini belirtmektedir (*Türk Musikisi Antolojisi*, II, 469). Na't-ı Mevlânâ günümüzde melodik temaya bağlı kalınarak serbest bir üslupla icra edilmektedir.

Eskiden tekke, mevlvîhâne ve camilerde "na'thanlık" adı altında bir görevin bulunduğu ve na'thanlığın âdeta bir meslek haline geldiği bazı vakıf kayıtlarından anlaşılmaktadır. Dönemlerinde na'thanlıkla şöhret bulmuş kişiler arasında Eminönü Vâlide Camii (Yenicami) na'thanı Küçük İmam Mehmed Efendi, Yavuz Sultan Selim Camii na'thanı Niznâm Yûsuf Çelebi, Yenikapı Mevlvîhânesi'nde okuduğu na'tlarıyla tanınan Hamâmîzâde İsmâil Dede Efendi, aynı mevlvîhânenin kudümzenbaşılardan şiirlerinde Na'tî mahlasını kullanan Ahmed Hüsâmeddin Dede, son devirde Aksaray Vâlide Camii müezzinbaşısı Hâfız Cemal Gürses, Arap Camii müezzinbaşısı Hâfız Ahmed Efendi, kudümzen Eşref Özkul ve kudümzen Kâni Karaca zikredilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müstakimzâde, *Mecmûa-i İlahiyyât*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3397, vr. 2; *Mecmûa-i İlahiyyât*, Süleymaniye Ktp., Kadî Burhâneddin, nr. 47, vr. 1; Ruşen Ferit [Kam], *Bestegâr-Şair Nazîm: Hayatı, Eserleri Hakkında Tetkikat*, İstanbul 1933, s. 11, 19; Suphi Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Musikisi*, İstanbul 1935, II, 50-53, 56-57; III, 54-59; a.mlf., *Türk Musikisi Klasiklerinden Temcit-Na't-Salât-Durak*, İstanbul 1945, s. 14-26; Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, İstanbul 1943, II, 468-469, 634; Nuri Özcan, *On Sekizinci Asırda Osmanlılarda Dinî Müsikî* (doktora tezi, 1982), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 40-41, 873-875; M. Ekrem Karadeniz, *Türk Müzikisinin Nazariye ve Esasları*, Ankara 1983, s. 163-164, 656-657, 702-708; Emine Yeniterzi, *Divan Şiirinde Na't*, Ankara 1993, s. 69-78; Recep Tutul, *Türk-Din Müzikisinde Na't, Tesbih ve Temcidler* (yüksek lisans tezi, 1994), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 31-50; Halil Can, "Dinî Türk Musikisi Lûgâtı", *MM*, sy. 220 (1966), s. 121; Bahaeddin Yediöldüz, "Vakıf Müessesesinin XVIII. Asır Türk Toplumundaki Rolü", *VD*, sy. 14 (1982), s. 15 (maddenin yazımında Bekir Sıtkı Sezgin'den elde edilen bazı şifahî bilgilerden de faydalanılmıştır).

NURİ ÖZCAN